

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОПИТУ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

ЧЕКОТИЛО Вадим Іванович - здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.148 (477)

Стаття посвячена отдельным аспектам допроса эксперта в уголовном производстве. Проанализированы ряд вопросов по определению оснований и порядка допроса эксперта в ходе досудебного расследования, с акцентом на разъяснительный характер такого следственного (розыскного) действия. Исследован круг вопросов, которые подлежат выяснению в ходе допроса эксперта. Проанализированы точки зрения отдельных ученых о взаимосвязи допроса эксперта и заключения эксперта, а также доказательственное значение такого допроса в материалах уголовного производства. Сделаны выводы о самостоятельном характере допроса эксперта при сохранении тесной связи с заключением эксперта и возможности получения в ходе допроса новых сведений об обстоятельствах, подлежащих доказыванию.

Ключові слова: кримінальне провадження, експерт, допит експерта, висновок експерта, слідча (розшукова) дія, докази, джерела доказів.

Постановка проблеми

Зміни кримінального процесуального законодавства, які пов'язані з прийняттям нового КПК України 2012 року [2], передбачають реформатування низки інститутів та положень, що існують у межах кримінального процесу. Не минули зазначені зміни і окремі норми процесуального закону, що стосуються участі такого суб'єкта, як експерт у кримінальному судочинстві. Недостатня врегульованість, відсутність практики з причини недавніх змін законодавства, що вно-

сять достатньо серйозні інституційні коригування, а також низький рівень теоретичної дослідженості деяких аспектів, протиріччя кримінального процесуального закону обумовлюють необхідність уважного аналізу та з'ясування сутності форм участі експерта у кримінальному провадженні, зокрема проведення його допиту.

На практиці обізнані особи допитуються як в ході досудового розслідування, так і в суді з різною метою, часом без урахування специфіки даних процесуальних дій. Враховуючи «вагу» висновку експерта для всього процесу доказування, актуально звернутися до послідовного розгляду правової природи і деталей отримання та використання показань експерта в кримінальному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Визначенню сутності та порядку допиту експерта під час кримінального провадження було присвячено низку праць вчених, як процесуалістів, так і криміналістів (Є.Г. Коваленко, І.В. Бурков, П.Д. Біленчук, А.Ф. Волобуєв, О.Б. Соловйов, О.В. Селіна, А.А. Кравченко, Н.І. Клименко, Ю.К. Орлов, М.Г. Щербаковський та ін.). Незважаючи на це, з огляду на реформування кримінального судочинства, питання допиту експерта залишається актуальним і на сьогоднішній день.

Метою статті є аналіз окремих питань допиту експерта у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу

Відомо, що судова експертиза зароджувалася як інститут, близький до показань свідків, принаймні, за такою ознакою, як обов'язковість особистої участі експерта в судовому засіданні і його допиту. У період формування інституту судової експертизи йшлося про усну або письмову форму експертного висновку. З часом письмова форма, що включається до матеріалів кримінального провадження, стала невід'ємним атрибутом в уявленні про те, що таке експертний висновок.

У Російській імперії допит експертів був передбачений статтею 695 Статуту кримінального судочинства 1864 року: «За поданням обізнаними людьми висновків їм можуть бути з дозволу голови запропоновані питання як суддями і присяжними засідателями, так і сторонами» [6, с. 248].

Допит експерта і сьогодні полягає у постановці запитань та отриманні відповідей. Схожим чином він був регламентований КПК України 1960 року, там було передбачено окремі статті 201 та 311 КПК, що регламентували допит експерта під час досудового та судового слідства, нічого не говорячи при цьому про його показання [3]. З прийняттям КПК України 2012 року концептуальний підхід не змінився. Відмінність полягає в тому, що відсутня окрема стаття, яка регламентує допит експерта на етапі досудового розслідування, а про можливість його допиту згадується лише в частині 5 статті 69 чинного КПК України: «Експерт зобов'язаний: прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту». Стаття, що регламентує допит експерта в суді, зберіглася (ст. 356 КПК України) і більше того, деталізувала допит експерта в судових стадіях, що беззаперечно свідчить про зміщення акцентів на вказані стадії.

Як справедливо підкреслює О. В. Селіна, «допит експерта на відміну від допиту свідка починається ні вільною розповіддю про все, що відомо у справі, а постановкою конкретних питань, які потребують роз'яснення або доповнюють питання, вирішені у висновку експерта» [8, с. 73]. Таким чином, за змістом закону письмовий висновок експерта не розрахований, як і будь-який документ, на детальну відповідність сприйняттю будь-якої

особи з її різним рівнем ерудиції, професійними знаннями, уявленням про методи дослідження тощо, що може бути доповнено усними поясненнями слідчому, прокурору, суду і всім іншим учасникам судового розгляду у відповідь на поставлені ними запитання.

У теорії кримінального процесу доказове значення результатів допиту експерта знаходило наступне пояснення. Одні вчені вважали, що ці результати є доповненням, продовженням висновків, виступаючи як його складова частина. Інші, не погоджуючись з цим, вказували на особливу процесуальну форму допиту експерта. Допит експерта здійснюється в іншій процесуальній формі. Тому він не може бути складовою частиною або продовженням експертизи, подібно до того, як допит, наприклад, спеціаліста та понятого не є продовженням відповідної слідчої дії, навіть якщо ними підтверджуються або роз'яснюються ті ж самі факти, що викладені в протоколі слідчої (розшукової) дії. Такої думки дотримується, зокрема, О.Б. Соловйов, О.В. Селіна, Є.Г. Коваленко [5, с. 371; 7, с. 154; 8, с. 74].

На нашу думку, схожість у даному випадку обґрунтовано не зовсім правильно: понятій і спеціаліст, який брав участь у слідчій (розшуковій) дії, допитуються як свідки, які пояснюють, як проводилася ця дія в сенсі дотримання приписів закону. Їхні свідчення мають характер допоміжних контрольних доказів, покликаних підтвердити допустимість і достовірність відповідних протоколів слідчих (розшукових) дій в частині, що не повною мірою зрозуміла після ознайомлення з протоколом. У такому ж порядку і з тими ж цілями в якості свідка може бути допитаний експерт, який брав участь у слідчій (розшуковій) дії.

Оголошення експертом свого висновку не є допитом. Допит припускає, що експерту можуть бути задані питання.

Згідно зі статтями 69, 356 КПК України експерт може бути допитаний як у ході досудового, так і під час судового слідства.

Як зазначено вище, допит експерта особою, яка здійснює кримінальне провадження (слідчим, прокурором, судом), є одним із способів оцінки достовірності висновку експерта, хоча кримінальний процесуальний за-

кон і не передбачає такого самостійного джерела доказів, перерахованих у статті 84 КПК України, як показання експерта.

Є. Г. Коваленко висловлює думку, що окремо показання експерта не можна віднести до джерел доказів, але оскільки вони містять ті чи інші фактичні дані, на основі яких слідчий, прокурор чи суд встановлюють наявність або відсутності суспільно небезпечного діяння особи, яка підозрюється або обвинувачується у його вчиненні, їх можна віднести до доказів, і тому вони мають доказове значення, а в сукупності з висновком експерта набувають статусу джерела доказів [5, с. 371]. Процесуальне законодавство Російської Федерації однозначно закріплює висновки та показання експерта, а також висновки та показання спеціаліста, як джерела доказів [4, с. 47]. На нашу думку, такий підхід заслуговує на увагу і може бути розглянутий вітчизняним законодавцем, що надасть однозначного статусу показанням експерта. Тим більше, показання експерта близькі до показань свідка та отримуються за правилами допиту свідків. Експерт також попереджається перед допитом про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань та за відмову від давання показань, а порядок його проведення аналогічний порядку допиту свідка.

Як правильно відзначають М. Г. Щербаковський та Є. Г. Коваленко, під роз'ясненнями та доповненнями до висновку експерта необхідно розуміти його показання, в яких розкривається зміст та значення відповідних положень висновку, а саме обраної методики дослідження, причин відмови від інших методик або методів дослідження об'єкта, використання в експертизі науково-технічних засобів, їх метрологічних характеристик, величини похибки вимірювання; особливості підготовки об'єктів до дослідження, умов відбору експериментальних зразків, порівняння, кількісних та якісних змін після проведення досліджень; виявлені ідентифікаційні та діагностичні ознаки; критерії оцінки ознак, яких експерт дотримувався при винесенні проміжних та остаточних висновків; окремих термінів та визначень, які є у висновку; можливих суперечностей між дослідницькою частиною (у тому числі, додатками до висно-

вку) та висновками; причин відмови експерта від дачі висновку або обмеженого вирішення окремих питань [5, с. 371; 11, с. 237].

Крім того, питання, які ставляться експерту, можуть стосуватися уточнення таких обставин:

- компетентності експерта, його досвіду та місця роботи в якості судового експерта;

- стану та кількості одержаних для експертизи об'єктів, якості упаковки, наявності та розміщення супроводжувальних написів на пакетах та ін.;

- кількості об'єктів, які були витрачені в ході експертизи, та тих, які залишилися після дослідження, наприклад при дослідженні експертом питань у провадженнях про злочини, пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами та ін.

При проведенні допиту слідчий не може ставити перед експертом питання про показання, які стали йому відомі під час проведення експертизи, такі, як повідомлення експерту будь-якої інформації від свідків, потерпілих та інших осіб, якщо така інформація не має відношення до провадження даної експертизи (ч. 3 ст. 356 КПК України).

Показання експерта не можуть замінити собою висновок експерта, оскільки він може бути допитаний лише після складання та надання висновку слідчому, прокурору, захиснику, суду, а також після його попереднього аналізу і оцінки.

Допит експерта може мати місце з ініціативи осіб, які здійснюють провадження, а також за обґрунтованим клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, захисника, потерпілого та інших учасників кримінального судочинства.

Порядок допиту експерта не регламентований законом. Експерт викликається на допит у спосіб, передбачений КПК України.

Результати допиту експерта можуть слугувати основою для призначення слідчим додаткової чи повторної експертизи того ж виду, іншої експертизи, а також отримання зразків для порівняльного дослідження, без яких допитуваний експерт у даному ним висновку не може зробити обґрунтування або навіть провести дослідження представлених об'єктів.

Допит експерта в процесі судового слідства має певні відмінності, оскільки він може здійснюватися багатьма учасниками судового слідства в межах наданих їм законом прав та обов'язків. Так, у разі заявленого обвинуваченням чи потерпілим клопотання про допит експерта в судовому засіданні після оприлюднення його висновку, який вимагає додаткового пояснення, це клопотання приймається судом і експерт може бути допитаний у суді щодо цих даних. Проведення вказаної судової дії може бути реалізовано і за ініціативою суду.

Якщо експерту необхідний певний час для відповіді на поставлені йому питання, суддя чи суд вирішують цю проблему, попередньо вислухавши думки учасників процесу, інтереси яких зачіпаються при проведенні допиту експерта.

Суд має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжностей у їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження.

Кожна сторона кримінального провадження для доведення або спростування достовірності висновку експерта має право надати відомості, які стосуються знань, вмінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта.

Експерт під час відповідей має право користуватися своїми письмовими та іншими матеріалами, які використовувалися під час експертного дослідження.

Остаточна оцінка показань експерта, наданих у процесі судового слідства, покладається на суд.

У частині сучасного розуміння допиту поняття і спеціалістів слід обмежитися лише їх допитом як свідків. Експерт теж може бути допитаний як свідок для пояснень про те, як виконано слідчу (розшукову) чи іншу процесуальну дію, у якій він брав участь або при якій був присутній. Ці показання свідків мають значення допоміжних контрольних доказів. Проте в ході допиту експерта допитувана обізнана особа фігурує не в ролі свідка, а в ролі експерта.

Інших аргументів, що спростовують розуміння значення результатів допиту експерта як доповнення та складової частини експертного висновку, за винятком вка-

зівки на неповноту клопотання про допит експерта, немає. Вказівки на неповноту, як показує практика, цілком справедливі. Експерт іноді повідомляє нові відомості про факти, що мають значення для правильного вирішення провадження, які не потребують для свого виявлення додаткового дослідження.

Значення допиту, як «складової частини» висновку експерта, мають також роз'яснення уживаних у ньому термінів, технічних величин і використаних наукових положень.

Як уже зазначалося, відомості консультаційного, довідкового характеру, тобто відомості про факти, загальновідомі серед фахівців, можуть міститися, крім інших джерел, в експертних висновках і повідомленнях про неможливість дати висновок.

Їх особливе значення при доказуванні полягає в тому, що для таких роз'яснень експертного висновку може бути запрошено іншу обізнану особу, а не експерта. Ця обізнана особа виступає в ролі спеціаліста. Він може бути запрошений і захисником. Допит спеціаліста-консультанта в ході досудового розслідування законом не передбачений, але й не забороняється.

У разі спору про форму отримання доказової інформації можлива заміна допиту письмовою довідкою. Однак допит іншої обізнаної особи у зв'язку з отриманням висновку експерта можливий лише з метою повідомлення загальновідомих відомостей - наукових положень і роз'яснень значень термінів. Не допускається отримання під виглядом консультації висновку, заснованого на даних, виявлених іншим експертом.

Висновки

Таким чином, показання експерта, отримані під час допиту, можна розглядати як повідомлення ним нових даних про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, у відповідь на питання, що не вирішувалися у висновку, але доступні для вирішення експертом без проведення додаткового дослідження. Відповідь на питання, яке було поставлено і вирішено, але без врахування деяких виявлених обставин, не складають зміст показань експерта. Якщо такі факти і обговорюються з експертом, то у

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено окремим аспектам допиту експерта у кримінальному провадженні. Проаналізовано низку питань щодо визначення підстав та порядку допиту експерта під час досудового розслідування з акцентом на роз'яснювальному характері такої слідчої (розшукової) дії. Досліджено коло питань, які підлягають з'ясуванню під час допиту експерта. Проаналізовано точки зору окремих науковців щодо взаємозв'язку допиту експерта та висновку експерта, а також доказове значення такого допиту в матеріалах кримінального провадження. Зроблені висновки про самостійний характер допиту експерта при збереженні тісного зв'язку з висновком експерта та можливість отримання в результаті допиту нових відомостей про обставини, що підлягають доказуванню.

SUMMARY

The article is devoted to some aspects of the expert's interrogation within criminal proceedings. A number of issues in determining the reasons and procedure of expert's interrogation during the pre-trial investigation with the emphasis on explanatory nature of such investigative action is analyzed. A range of issues that are to be clarified during the interrogation of an expert is studied. Points of view of some scholars concerning the relationship between expert's interrogation and expert opinion, as well as evidence significance of such an interrogation within the materials of criminal proceedings are analyzed. The author has made conclusions about the independent nature of the expert's interrogation, while maintaining a close connection with the expert opinion and as a result of questioning the possibility to get new information about the circumstances to be proved

світлі показань свідків про те, як проводилося дослідження.

Відомості про факти, загальновідомі обізнаним особам, інакше кажучи, відомості консультативного, довідкового характеру, можуть міститися: у експертних висновках; у повідомленнях про неможливість дати висновку експерта; в складених за запитом слідчого прокурора, суду довідках; у довідкових та наукових джерелах; в усних повідомленнях обізнаних осіб.

Допит експерта носить роз'яснювальний характер щодо його висновку, з яким він тісно пов'язаний, при цьому зберігаючи статус самостійної слідчої (розшукової) дії, з можливістю отримання нових відомостей про обставини, що підлягають доказуванню.

У подальшому доцільно дослідити питання стосовно можливості визнання показань експерта джерелом доказів на законодавчому рівні, що сприятиме підвищенню ролі його допиту в кримінальному судочинстві.

Література

1. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : видання четверте. – Х. : «Одіссей», 2008. – 528 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація,

В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

3. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х. : «Одіссей», 2011. – 232 с.

4. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. – М. : «ОМЕГА-Л», 2005. – 600 с.

5. Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування : монографія / Є. Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 448 с.

6. Судебные уставы. – СПб. : Из-во Гос. канцелярии, 1866. – 495 с.

7. Соловьев А. Б. Проблемные вопросы доказывания, возникающие в процессе расследования преступлений. / А. Б. Соловьев – М. : Юрлитинформ, 2008. – 288 с.

8. Селина Е. В. Доказывание с использованием специальных познаний по уголовным делам / Е. В. Селина. – М. : «Юрлитинформ», 2003. – 128 с.

9. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. // ВВР України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.

10. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. – Санкт-Петербург : Издательство «Альфа». – 1996. – Т.2. – 606 с.

11. Щербаковский М. Г. Призначення та провадження судових експертиз. – Х. : «Фактор», 2011. – 400 с.